

ВІДГУК

офіційного опонента про дисертаційну роботу **Коваленко Наталії Дмитрівни** «*Фразеологія в діалектному мовленні: ареальне варіювання і функціонування*» на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук за спеціальністю 10.02.01 – українська мова. Київ, 2021. 470 с.

Дисертаційне дослідження Н.Д. Коваленко присвячене опису та аналізу одного з актуальних питань сучасного мовознавства, про що зазначає авторка: «Актуальність дослідження фразеологізмів живого народного мовлення зумовлена їхньою особливістю як вторинних номінацій відігравати важливу роль носіїв національно-культурних визначальних рис мови, особливо, коли сучасна українська діалектологія доляє новий рівень, визначає актуальні завдання через переорієнтацію на детальний, повний опис окремої говірки як системи» (с. 35).

Особливістю сучасної лінгвістики є дослідження мови у тісному зв'язку з людиною, її свідомістю, пізнанням навколишньої дійсності і способом реалізації такого пізнання у практичній діяльності. Тому на перший план у сучасних лінгвістичних студіях висувається вивчення мови з урахуванням мовної особистості. Людина не просто сприймає й пізнає світ, вона живе в ньому, внаслідок чого в мові знаходить вираження не тільки об'єктивна реальність, а й сама людина як суб'єкт, що пізнає життя в його багатогранності. На с. 39 чітко сформульована *мета* дослідження: «дослідити склад, семантику, ареальне варіювання, особливості функціонування фразеологізмів українських діалектів, відтворення мовної картини світу українців засобами традиційної народної фразеології». Відповідно до поставленої мети поставлено сім конкретних завдань, які успішно виконуються у ході дослідження.

Н.Д. Коваленко цілком слушно підкреслює, що «для сучасних дослідників народного мовлення особливий інтерес становлять конкретні

технології науковців різних часів зі збирання та фіксації говірок, спроби розв'язувати проблеми описової та порівняльної діалектології, тому актуальним і необхідним є вивчення інтелектуальної спадщини вчених XIX–XX ст.» (с.118).

Робота виконана на великому за обсягом діалектному фраземному матеріалі української мови. Вважаємо, що джерельна база дослідження є цілком достатньою.

Під час опису та аналізу діалектної фраземіки Н.Д. Коваленко спирається на фундаментальні праці українських та зарубіжних учених, а також на новітні роботи, в яких представлені найсучасніші погляди на природу досліджуваних явищ.

Наукова новизна роботи, як цілком справедливо зазначає авторка, «полягає в комплексному дослідженні фразеологізмів усього українського діалектного континууму з увагою до їхнього складу та просторового варіювання, опрацюванні текстоцентричної методики дослідження фразеології говірок, з'ясуванні ролі фразем у формуванні й відтворенні мовної картини світу українців» (с. 40).

Дисертаційне дослідження, безперечно, має вагоме теоретичне значення, є внеском у розвиток новітніх діалектологічних та лінгвокультурологічних студій.

Робота має чітку структуру: вступ, чотири розділи основної частини, висновки, список використаної наукової літератури, список опрацьованих джерел та їх умовних скорочень. Вважаємо, що така структура роботи відповідає меті й завданням, які ставить перед собою авторка.

У **Вступі** наявні всі необхідні складники для такого типу роботи. Добре враження справляє широке оприлюднення результатів дослідження на значній кількості міжнародних конференцій за кордоном, в Україні, на всеукраїнських форумах, а також інформація про публікації в Україні та за кордоном.

У першому розділі – «Фраземіка українських говірок: стан і проблеми досліджень» – окреслено теоретичні засади вивчення фразеологізмів діалектного мовлення, схарактеризовано формування фразеологічного корпусу говірок, описано зіставний метод в ареальній фразеології, особливості фіксації фразеологізмів територіального мовлення, а також дослідження фразеології трансформованих мікросоціумів. Цілком погоджуємося з твердженням дисертантки, яка зазначає, що «очевидною є потреба створити сучасні методики фіксації і методології дослідження фразеологізмів говірок для докладного аналізу сучасного стану діалектного мовлення, уточнення територіальних класифікацій, з'ясування характеру міждіалектних контактів, відмежування загальномовного, інтердіалектного від вузьколокального. Узагальнення здобутків ХХ ст. у вивченні народної фразеології переконує в особливій цінності словників живого мовлення відповідної доби як переконливих свідчень матеріального й духовного життя народу» (с. 116).

Н.Д. Коваленко, вважаємо, переконливо довела, що «автокоментування як метод запису фразеологізмів та методика досліджень ареального мовлення має важливе значення в пізнанні не тільки народження фраземи, а й її різноаспектного функціонування. У подільських та суміжних говірках апробовано таку методику збирання матеріалу, коли інформанти пояснювали значення запропонованих слів (компонентів фразем)» (с. 117). Дослідниця з'ясувала, «що результативнішими у формуванні емпіричної бази фразеології говірки чи групи говірок є матеріали коментарів саме значень слів-компонентів, а не записи, що базуються на доборі фразеологізмів за повідомленим значенням» (там само).

Надважливим, на думку дисертантки, «є дослідження говірок, які вже сьогодні класифікують як трансформовані, переселенські острівні в новому діалектному оточенні, з метою збереження мовно-культурних образів мікросоціумів» (там само).

У другому розділі – «Інформаційна достатність емпіричної бази фразеології українських говорок» – висвітлено фіксацію фразеологізмів у словниках українських говорів, скрупульозно схарактеризовані сучасні фразеологічні словники говорів української мови, докладно проаналізовано, як представлена фразеологія говорок у лінгвістичних атласах.

а також закцентовано увагу на інформативності текстів зв'язного мовлення для дослідження фразеології говорок. Авторка, зокрема, цілком справедливо зазначає, що «уживання фразеологізмів може бути мотивовано різними соціолінгвістичними чинниками, психологією сприйняття навколишнього світу, моральними пріоритетами. В усих діалектних текстах сталі мовні вирази об'єднує функція посилення та виокремлення різних семантичних відтінків слів, з іншого боку, вони здатні розширити зміст або його звузити. Виникнення нових смыслових відтінків дає змогу фразеологізмові бути центром повідомлення» (с. 182).

У третьому розділі дисертації – «Евристичний потенціал фразеологізмів для мовознавчих досліджень» – описано й проаналізовано фразеологізми як матеріал для досліджень фонетичних рис говорок, регіоналізми в складі фразеологізмів, відбиття у фразеологізмах морфологічних особливостей говорок, текст як джерело вивчення процесів фразеотворення, актуалізацію фразеологізмів у діалектному тексті, а також лексикографічно-текстографічну репрезентацію абстрактних понять в українських говорках. Зародження фраземи відбувається в тексті і пов'язане з текстом. Цілком погоджуємося з твердженнями авторки про те, що «реалізовуючись у нових форматах, сталі одиниці набувають переносності, переосмислення, але все ж “утримують” щось первинне, початкове. Важливими є дослідження виявів “діалектологічності” у функціонуванні фразем, бо саме вона передбачає особливу увагу до розмовності – які слова, словосполучення можуть заступати фразеологізм і навпаки. Текст має пріоритетну цінність у шкалі інформативності,

особливо, коли предметом дослідження є домінанти у способах вербалізації відчуттів та емоцій» (с. 282–283). Дисерантка, на нашу думку, цілком слушно зазначає, що «у момент комунікації, коли до якоїсь інформації, повідомлення долучається співрозмовник, фразема стає максимально навантаженою, центральною. Опис фраземіки сучасного говіркового мовлення на основі текстів уможливлює не тільки поглиблення фразеологічних досліджень української мови, а й з'ясування проблемних питань про збереження або втрату говіркових явищ, про нашарування та глибинний у часі зв'язок між діалектизмами і компонентами фразем» (с. 283).

У четвертому розділі – «**Традиційна культура у дзеркалі фразеологізмів**» – здійснено опис фразеологізмів із компонентами *хата, піч, двері, поріг, кут, вугол, стіна, тин, пліт, ворота*), представлено символічне значення фразеологізмів говірок із компонентами на позначення предметів господарювання (назви кухонного начиння, компоненти *решето, сито, голка, цвях*, компонент *вода* у формуванні культурних кодів, компоненти *бублик, лелека, каня, індик, півень/когут, грушка, гарбуз, мак*). Цей розділ для нас виявився найбільш цікавим у контексті лінгвокультурної інформації, закладеної у фраземах. Цілком погоджуємося з авторкою, яка зазначає, що «в основі творення фразеологізмів і паремій, як відомо, лежать спостереження над оточуючою природою, тваринним світом, а найбільше – над побутом і поведінкою людини. Традиційним для слов'янських етносів є образно-метафоричне відображення у мові й культурі зв'язку побуту людини з осмисленням себе в цьому світі, а звідси й розуміння законів побудови довкілля і всесвіту загалом» (с. 286).

Кожен розділ завершується висновками, в яких подаються основні підсумки дослідження в ньому.

Загальні висновки конкретні, логічні, послідовні, вони підсумовують проведене ґрунтовне дослідження діалектної фразеології в народному мовленні.

Вважаємо цілком слушним твердження дисертантки, що перспектива її дослідження «полягає і в продовженні просторово-значеневого аналізу фразеологізмів та їхніх компонентів із залученням нових свідчень діалектології, матеріалів фольклорних і етнографічних текстів, ширшого спектра праць з ареалогії, етнолінгвістики, когнітології. Актуальним залишається укладання регіональних фразеологічних словників на основі текстів діалектного мовлення, де найповніше розкривається природа фразеологізмів, їхнє варіювання, здатність передавати найтонші почуття та емоційні стани мовців, свідчення про мовну вправність носіїв говірок. Отримані результати стануть важливим складником лінгвогеографії, лексикографії, спонукатимуть до створення синтетичного загального фразеологічного словника українського діалектного мовлення» (с. 421–422). Відзначимо особливо, що дисертація Н.Д. Коваленко розкриває широкі можливості подальшого поглиблених вивчення неоцінених народних перлин – діалектних фразеологізмів, яскравих репрезентантів мудрості народу, його вірувань, традицій, звичаїв тощо.

Високо оцінюючи проведене Н.Д. Коваленко дослідження, хочемо привернути її увагу до такого.

Як і всяка новаторська робота, виконана на великому за обсягом емпіричному матеріалі, вона містить, на нашу думку, деякі недогляди, про які йтиметься нижче.

1. У п. 2.2 «Сучасні фразеологічні словники говорів української мови» докладно проаналізовано опубліковані регіональні фразеологічні словники, загалом у роботі декілька разів наголошено на тому, що висновки про функціонування та ареальне поширення фразеологізмів мають попередній характер і можуть бути уточнені із поповненням

емпіричної бази. На наш погляд, доцільно було б акцентувати увагу й на виокремленні територій, які потребують дослідження фразеосистем, із яких саме ареалів зовсім немає відомостей. Це дозволить чіткіше сформулювати перспективні завдання для діалектологів.

2. У п. 3.6 «Лексикографічно-текстографічна репрезентація абстрактних понять в українських говірках» проаналізовано фразеологізми на позначення понять *давно, дуже давно, пам'ятати, забувати, смачно*. На нашу думку, у роботі варто було б аргументувати вибір для дослідження саме цих понять.

3. Було б цікаво почути пояснення, чому для аналізу обрано, наприклад, компоненти *бублик, сито, цвях*, які мають регіональні варіанти, і *вода, мак, хата*, що є загальновживаними.

4. Вважаємо, що пп. 3.4 «Текст як джерело вивчення процесів фразеотворення» і 3.5. «Актуалізація фразеологізмів у діалектному тексті» можна було б об'єднати.

5. У назві п. 4.5.4 «Компонент *півень / когут*», на наш погляд, не варто було подавати регионалізм *когут* за аналогією до назв інших підпунктів.

Очевидно, що наші міркування, зауваження та побажання не стосуються основної суті виконаного новаторського дослідження, істотно не впливають на його загальну високу оцінку.

Результати дослідження дуже добре апробовані. Н.Д. Коваленко взяла участь у численних міжнародних наукових конференціях за кордоном та в Україні. Опубліковано монографію «Фразеологія в українському діалектному мовленні». Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друкарня “Рута”», 2021. 404 с., яка стане в нагоді науковцям, викладачам, аспірантам, магістрантам, студентам; підрозділи в надрукованих за кордоном двох колективних монографіях, а також численні статті у фахових виданнях України та за кордоном. Приємно вражає кількість опублікованої

Н.Д. Коваленко наукової продукції з теми дисертаційної роботи – 105 позицій.

Автореферат повністю відбиває основні теоретичні положення та зміст виконаного дослідження.

Вважаємо, що дисертація «**Фразеологія в діалектному мовленні: ареальне варіювання і функціонування**» є ґрунтовним, самостійним науковим дослідженням, яке присвячене розв'язанню актуальної проблеми й повністю відповідає вимогам до докторських робіт, а також спеціальності 10.02.01 – українська мова та пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 16 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р. та № 567 від 27 липня 2016 р.), а її авторка – Наталія Дмитрівна Коваленко, поза всяким сумнівом, заслуговує присудження їй наукового ступеня доктора філологічних наук із спеціальності 10.02.01 – українська мова.

Офіційний опонент –

доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови

Ужгородського національного університету

Н.Ф. Венжинович

3 вересня 2021 р.

Підпис д. фіол. наук, доц. Н.Ф. Венжинович
засвідчує:

Учений секретар

Ужгородського національного університету О.О. Мельник

Відмінний підгінок до спеціалізованої вченої ради № 26.173.01 Інституту
української мови НАНУ 04.09.2021 р. Учений секретар